

Tradició, traducció i interpretació en el mite hesiòdic de Pandora i la «caixa»

Tradition, Translation and Interpretation in the Hesiodic Myth of Pandora and the «Box»

Jordi Pérez Asensio
Universitat de València

Data de recepció: 27/05/2015
Data d'acceptació: 03/06/2015

El conegut mite de Pandora, deutor de la tradició mitològica oriental, va adquirir forma literària en la *Teogonia* (571 ss.) i *Treballs i dies* (60 ss.) d'Hesíode. Tot i que l'absorbent religió romana va rebre les obres d'Hesíode i que aquestes trobaren una palès ressonància en la literatura llatina, no va ser fins a l'humanisme que aquests poemes tingueren la seua versió en llatí.

La creació de la dona i el motiu folklòric del *πίθος* constitueixen dos exemples ben il·lustratius de la importància de la tradició, la interpretació i la traducció en el camp de la religió, la literatura i les arts gràfiques, en un procés que s'estén des de les cultures orientals antigues fins a la modernitat. Aquest article pretén subratllar-ne els aspectes més visibles.

1. El mite hesiòdic de Pandora

Hesíode conta en la *Teogonia* (570-594) que, per voluntat de Zeus, Hefest va modelar amb fang una figura femenina i que Atena la va vestir i engalanar, de manera que fos un *δόλον αιπίον*, «un espinós engany», i un *πῆμα μέγα θνητοῖσι*, «un gran mal per als mortals», tot seguint el paradigma misogin de concebre la creació de la dona com un càstig per a l'home. El mateix Zeus havia pres la determinació de crear aquesta figura com a revenja contra Prometeu, que havia enganyat Zeus per segon cop furtant-li el foc en una canya (565-67).

D'altra banda, en *Treballs i dies*, obra èpica de finalitat didàctica, Hesíode narra al seu germà Perses el mite de Prometeu i Pandora (vv. 47-106) recollint els elements presents a la *Teogonia* i oferint un desenvolupament més detallat que inclou també el tema del *πίθος*. Així, Hefest modela la figura de la dona a partir de fang i també li proporciona veu humana; Atena li ensenya l'art de la costura; Afrodita li infon irresistible sensualitat i Hermes un pensament cínic acompanyat d'un caràcter voluble (47-68). Creada així aquesta dona, el pare dels déus i els homes ordena Hermes que la lliure com a regal al germà de Prometeu, Epitemeu. Aquest, tot i que el seu germà li havia advertit de no rebre cap regal de Zeus, accepta Pandora, que serà l'origen de tots els mals per a l'espècie humana. La causa és que Pandora va alçar la tapa d'un *πίθος* del qual eixen i s'escampen tot de desgràcies i penúries pel món; només hi quedà endins Ἐλπίς, l'esperança o l'espera, segons que hom interprete, com veurem després.

2. La diversa tradició dels mites hesiòdics: el deute oriental

La literatura teogònica antiga es considera un gènere particular desenvolupat en diverses llengües i cultures¹ i amb una tradició prèvia a les obres que hem conservat. De fet la *Teogonia* d'Hesíode manté evidents connexions amb altres textos del segon mil·lenni aC², coma ara la història hitita de Kumarbi, el poema babiloni de *Enuma Elix* o la *Història fenícia* de Sancunatió traduïda al grec per Herenni Filó de Biblos. *Treballs i dies*, per la seua banda, recull la literatura didàctica tradicional de les literatures sumèria, accàdia, fenícia o hebraica³ a través de la fusió de parènesis, faules i mites⁴.

De manera particular, el mite de Pandora narrat per Hesíode permet establir concomitàncies amb altres mites d'origen oriental⁵.

¹ M. L. West, *Hesiod. Theogony*, Oxford, Oxford University Press, 1966, pp. 1-16.

² West, *Hesiod. Theogony*, pp. 18-31; F. R. Adrados, «Las fuentes de Hesíodo y la composición de sus poemas», *Emerita* 54, 1986, pp. 1-36. Sobre la relació de l'obra d'Hesíode amb les tradicions orientals, vegeu I. Rutherford, *Hesiod and the Literary Traditions of the Near East*, en *Brill's Companion to Hesiod*, Brill, Leiden-Boston, 2009, pp. 9-35.

³ M. L. West, *Hesiod. Works & Days*, Oxford, 1978, pp. 3-15 i 25-30.

⁴ J. S. Clay, *Works and Days: Tracing the Path to Arete*, en *Brill's Companion to Hesiod*, pp. 71 ss.

⁵ Sobre les dificultats d'establir aquestes concomitàncies, M. L. West, *The East Face of Helicon: West Asiatic Elements in Greek Poetry and Myth*, Oxford, 1997, p. 120.

Per un part, el motiu del $\pi\theta\omicron\varsigma$, considerat com un recipient en què es troben tancats els mals, té paral·lels orientals i hebraics: els calders de bronze amb tapes de plom del mite hitita de Telipinu o la visió de Zacaries (5-5-11) de la dona i l'efa en què el mal, amb forma de dona, s'amaga en una mena de cistella sota una tapa de plom⁶. També trobem altres paral·lels en la literatura rabínica, amb la història de la gerra plena d'escurçons, on s'empra la traducció hebraica de $\pi\theta\omicron\varsigma$ ⁷.

Per l'altra, comptem amb diversos referents sobre el tòpic de la creació d'un ésser humà a partir del fang⁸. Al poema èpic de *Gilgameix*, la deessa Aruru crea amb argila Endiku, un home salvatge concebut per a ser rival del tirànic rei Gilgameix, però que acabarà convertit en el seu millor company⁹. També en el conte egípc dels dos germans Anpu i Bata¹⁰, que es remunta al segle XII aC, els déus s'adonen que Bata viu aïllat al mig del bosc i un d'ells, Ra-Hor-khuti, ordena al déu terrisser Khnum que modele una dona perquè l'hi pugua fer companyia, un dona emperò que resultarà ser la causa de la seua mort.

Comptem, a més, en la literatura hebraica, amb la creació de l'home a mans de déu (*Gènesi* 1:27), així com l'explicació particular de la creació de la dona, Eva, a partir de la costella d'Adam (*Gènesi* 2:22). Els efectes de la creació d'Eva i Pandora, en la història hesiòdica i la hebraica, esdevenen del tot funestos per a la humanitat.

3. Els problemes d' interpretació i traducció

3.1. Πανδώρα, LA INTERPRETACIÓ DEL NOM I EL PERSONATGE MITOLÒGIC

El mateix nom de la primera dona mitològica, Pandora, planteja una dualitat interpretativa, ja assenyalada en els lèxics antics¹¹.

⁶ Vegeu H. Hoffner, «Hittite tarpis and Hebrew teraphim», *JNES* 27, 1968, pp. 61-68 [66].

⁷ S. T. Lachs, *The Pandora-Eve Motif in Rabbinic Literature*, *The Harvard Theological Review*, Vol. 67, No. 3 (Jul., 1974), pp. 341-345 [343 i 345].

⁸ Sobre aquest tòpic, vegeu Th. H. Gaster, *Myth, Legend and Custom in the Old Testament*, Nova York-Londres, 1969 [1975²], pp. 18-30.

⁹ L. Feliu Mateu i A. Millet Albà, *El poema de Gilgamesh*, UAB, Barcelona, 2007, pp. 46 i 209 ss. F. Lara Peinado, *Poema de Gilgamesh*, p. 9 (tablilla I, texto hitita I, columna II), Tecnos, Madrid, 1988 [2005⁴].

¹⁰ C.E. Moldenke, *The Tale of the two Brothers. A fairy tale of Ancient Egypt*, Elsinore Press, Watchung, 1898, p. 99, amb traducció a l'anglès i edició del text hieràtic. Cf. P. Walcot, *Hesiod and the Near East*, University of Wales Press, Cardiff, pp. 78-79.

¹¹ *Et. Mag.*, s.v. Πανδώρα: εἴρηται ὅτι παρὰ πάντων δῶρα ἔλαβεν· ἢ ὅτι δῶρον πάντων τῶν θεῶν, ὡς φησιν Ἡσίοδος. Dualitat molt semblant a la que presenta l'adjectiu compost

πάνδωρος és un compost exocèntric, que consta d'un adjectiu com a primer element i d'un substantiu com a segon¹², apareix en diversos textos amb el sentit actiu del segon terme «donador de tot» com a epítet de diverses divinitats, la mare terra (Hom. *Epigr.* 7; Hipp. 104 48; Diod. III 57.2; Opp. C. 1. 12), Zeus (Cleanth.1.32) o el destí (αἴσα B. *Fr.* 20.4)¹³.

En efecte, el femení Πανδώρα constitueix també l'epiclesi¹⁴ de la deessa ctònica, al·ludida normalment amb el sentit de «donadora de tot» (Ar. *Av.* 971, Ph. 1.32). En canvi, el mateix text d'Hesíode ofereix altres possibilitats interpretatives (ὄνομηνε δὲ τήνδε γυναικα / Πανδώρην, ὅτι πάντες Ὀλύμπια δώματα ἔχοντες / δῶρον ἐδώρησαν, *Op.* 80-82). D'una banda, Pandora seria el resultat de tots els regals que els déus li havien donat («perquè tots els qui posseeixen olímpiques morades li donaren un regal¹⁵», *Op.* 82), una mena de regal total, car ella mateixa constituïa el metzinós present ofert per Zeus. Per altra part, també s'ha interpretat, malgrat que el mateix Hesíode explicita que és només Zeus qui envia Pandora a Epimeteu (τοῖς δ' ἐγὼ ἄντι πυρός δώσω κακόν *Op.* 56), que ella seria «el regal de tots els déus»¹⁶, atès que són moltes les divinitats que aporten un do a Pandora (*Op.* 69-82)¹⁷.

En època romana, el mitògraf Fulgenci (s. V- VI) ofereix en la seua obra *Mitologies* diverses explicacions sobre el nom de Pan-

---

πολύδωρος, seguint a Liddell & Scott, «richly dowered» (*ἄλοχος Il.*6.394, *Od.*24.294) com «open-handed» (Aret. *SD* 1.5.; cf. πολυδωρία, X.*Cyr.*8.2.7, Poll.3.118) o també la del compost ἄδωρος amb el sentit de «insubornable», és a dir, «que no accepta regals» (Th. 2.65) o «avar», derivat de «que no ofereix ofrenes» (S. *Ai.* 178); cf. DGE.

¹² T. Amado Rodríguez, «Panorama de la composició nominal en griego antiguo», *Verba* 25 (1998), 112-113.

¹³ Cf. *Schol. Aristoph.* Vögel 970: Πανδώρα: ἡ γῆ, ὅτι τὰ πρὸς τὸ ζῆν πάντα δωρεῖται ἀφ' οὗ καὶ ζειδωρος καὶ ἀησιδώρα. Sobre les connexions entre la deessa mare i la Pandora del mite hesiòdic, vegeu West, *Hesiod. Works and Days*, pp. 164-166.

¹⁴ W. A. Oldfather, *RE* XVIII 3 (1949), c. 529. Cf. West, *Hesiod. Works and days*, pp. 164-166.

¹⁵ Totes les traduccions del present treball són obra de l'autor.

¹⁶ P. Mazon, *Hésiode. Théogonie, Le travaux et les jours, Le Bouclier*, Paris, Les Belles Lettres, 1977, Paris, p. 89, n.1 i J. Verdenius, «Aufbau und Absicht des Erga», *Hésiode et son influence*, (Entretiens sur l'Antiquité Classique 7), Ginebra, 1960, pp. 111-170 [p.124].

¹⁷ Sobre la connexió de Prometeu i Pandora en altres llegendes gregues i la seua possible influència en el mite hesiòdic, vegeu West, *Hesiod. Works and days*, p.166.

dora amb la traducció llatina *omnium munus* (46, 82 Helm), com *universale munus* (52,89 Helm)¹⁸.

Entre els segles XI i XII, l'abat Baldricus Burgulianus en un dels seus poemes¹⁹ ofereix un breu comentari sobre Pandora, que considera un regal de tots i un bé general que Prometeu va crear a la seua imatge.

Per altra part, l'afamat humanista del segle XIV Boccaccio, en la seua obra *Genealogia deorum*²⁰, qüestiona el significat del nom de Pandora a partir de la citació del text dalt comentat de Fulgenci. Pensa que Pandora no significa «*omnium munus*»²¹ i proposa una altra etimologia, ben estranya, a partir de «pan», tot, i «Doris», amargor, pel qual cosa el terme significaria «tot amargor»²².

A partir de les concepcions religioses cristianes, es va establir també una interpretació del significat de Pandora, segons la qual aquest personatge mitològic representava una fusió perfecta de totes les coses. Així, Tertul·lià, pare de l'església que visqué entre els segles II i III dC, associava el fet que Pandora fos un conjunt de dons concedits per les diverses divinitats a la idea de totalitat i perfecció de Crist²³, i reflexionava sobre quina havia sigut la primera dona, si Pandora, el paradigma pagà, o Eva, el paradigma

¹⁸ *Denique [Prometheus] Pandoram dicitur formasse; Pandora enim graece dicitur omnium munus, quod anima munus sit omnium generale...*(46, 82 ed. Helm); *Pandora enim universale munus dicitur* (52.89 ed. Helm).

¹⁹ «*Pandora*» dicta fuit quam fecit imago Prometheus, / *Cunctorum munus et generale bonum* (Carmen CCXVI, vv. 631-2, ed. P. Abrahams, *Les Ouvres poétiques de Baudri de Bourgeuil*, Paris, 1926, reimpr. 1974, Slaktine, Genève, p. 289).

²⁰ *Posset praeterea dici Pandora a pan quod est totum, et doris quod est amaritudo, quasi Pandorus omni amaritudine plenus* (IV 45, ed. veneciana de 1511).

²¹ Tal i com assenyalen D. i E. Panofsky (*Pandora's Box*, Bolinguen Series LII, Princeton University Press, 1978 [1956], p.11, n. 11), en les primeres edicions del text, consta «minus», en lloc de «munus», errada que provocà també la conseqüent desviació de les traduccions italianes que en lloc de «regal de tots», traduïren per «privat de tot».

²² Segons D. i E. Panofsky (*Pandora's Box*, p.11, n. 22), aquesta interpretació podria derivar de Doris, el nom de l'esposa de Nereu i d'altres nimfes de la mar. Aquest terme, a més, esdevé en ocasions una personificació de la mar, que apareix associada a l'adjectiu llatí *amara*, «amarg» (*Doris amara suam non intermisceat undam* Verg. *Ecl.* 10. 5 o d'Estaci, *Silv.* 2. 2. 18-19).

²³ Tertul·lià *Adversus Valentinum*, XII (*Patrologia Latina*, II, col. 562); cf. Ireneu (S. II dC), *Contra haereticos* II 22, 5 (p. 325, W.W. Harvey's ed., Cambridge, 1857).

cristià, a partir dels ornaments amb què eren descrites en cadascuna de les versions²⁴.

3.2. LA TRADICIÓ LITERÀRIA DEL MOTIU DEL ΠΙΘΟΣ I EL TABÚ

El passatge concret del πῖθος constitueix un immillorable exemple sobre la fusió de motius tradicionals en les narracions mitològiques, sobre les seues reelaboracions, i alhora sobre la dificultat i importància de la traducció en la transmissió dels mites entre diferents llengües i cultures, especialment per les conseqüències que posteriorment se'n deriven.

En el passatge de la *Teogonia* que narra l'origen de la dona, no apareix cap referència al motiu del πῖθος i és, com hem comentat, en *Treballs i dies* que el trobem per primer cop en la literatura grega. Es tracta d'un λόγος, una mena de narració introduïda com a digressió narrativa en l'estructura parenètica del poema²⁵:

ἀλλὰ γυνὴ χεῖρεςσι πῖθου μέγα πῶμ' ἀφελούσα
 ἐσκεῖδασ'· ἀνθρώποισι δ' ἐμήσατο κήδεα λυγρά. (95)
 μούνη δ' αὐτόθι Ἑλπίς ἐν ἀρρήκτοισι δόμοισιν
 ἔνδον ἔμιμνε πῖθου ὑπὸ χεῖλεσιν, οὐδὲ θύραζε
 ἐξέπτῃ· πρόσθεν γὰρ ἐπέλλαβε πῶμα πῖθοιο
 αἰγιόχου βουλήσι Διὸς νεφεληγερέταο²⁶.

Amb el terme πῖθος hom anomena una gerra de fang, normalment de considerable grandària, fins a 1.70 m, ja plenament desenvolupada en època homèrica i hesiòdica, que s'utilitzava per a emmagatzemar oli i altres aliments²⁷.

²⁴ Pandora, quam primam foeminarum memorat Hesiodus, hoc primum caput coronatum est a Charitibus, cum ab omnibus muneraretur unde Pandora. Nobis vero Moyses propheticus, non poeticus pastor, principem foeminam Evam facilius pudenda foliis, quam tempora floribus, incinctam describit. Nulla ergo Pandora. (De corona militis VII [Patrologia Latina, II, col. 84c-85a]).

²⁵ A. Rengakos, *Hesiod's Narrative*, en *Brill's Companion to Hesiod*, p. 205.

²⁶ Però la dona obrint amb les seues mans la gran tapa de la gerra / els escampà: i als homes procurà lamentables afliccions (95). / Només Elpis, allí entre els infrangibles murs, / romangué dins, sota les vorades de la gerra, i a la porta no / volà. Car abans caigué la tapa de la gerra / per voluntat de Zeus portador de l'ègida, amuntegador de núvols.

²⁷ Daremberg-Saglio, *Le Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines*, tom. II, vol. I, pp. 332-333; A. Mau, s. v. dolium, *RE V* 1-2 (1905), cc. 1284-1286.

Val a dir que la informació que proporciona Hesíode sobre el $\pi\acute{\iota}\theta\omicron\varsigma$ és ben aviat minsa. Desconeixem el que hi ha dins, el seu origen, qui li l'ha donat, si algú li ha suggerit que l'obri o li ha advertit que no ho faci. L'únic detall descriptiu del passatge ens explicita que la tapa de la gerra és gran, fet que ens permet constatar que també ho és la gerra mateixa. Aquesta indeterminació en la narració ha afavorit la varietat d'interpretacions al voltant d'aquest $\pi\acute{\iota}\theta\omicron\varsigma$ i alhora ha obligat els estudiosos a cercar motius paral·lels que n'hi puguin afegir informació. És més que probable que aquesta història siga una reduïda reelaboració d'històries o contes tradicionals en què hom explicaria detalladament tota la informació omesa.

Un passatge homèric que recull en part el motiu hesiòdic del $\pi\acute{\iota}\theta\omicron\varsigma$ és la coneguda conversa d'Aquil·leu i Príam en l'últim cant de la *Iliada* (XXIV 527-530), en què Aquil·leu descriu que a la morada de Zeus hi ha dues gerres ($\pi\acute{\iota}\theta\omicron\iota$), una plena de béns i altra de mals, de les quals Zeus pot donar als homes un mescla. Aquest passatge ha suggerit a alguns estudiosos que hi va haver un creuament de les dues històries²⁸ i ha generat una coneguda controvèrsia²⁹ sobre la interpretació del sentit d' $\epsilon\lambda\pi\acute{\iota}\varsigma$, l'únic element que queda en la gerra, respecte a si és un bé, fet que provocaria contradiccions, o un mal, com la resta d'elements que hi ha dins. En la nostra opinió, no cal trobar necessàriament una contradicció entre les dues històries, la gerra de Pandora podia contenir un bé barrejat amb mals, i això seria coherent amb el passatge de la *Iliada*, en què s'explicita que Zeus fa arribar als homes mals mesclats amb béns.

Temps després, l'escriptor en grec d'origen romà Valeri Babri, que visqué entre els segles I i II dC, va reelaborar la història del $\pi\acute{\iota}\theta\omicron\varsigma$ ³⁰ en una de les seues faules (58 Perry)³¹, per a alguns forta-

²⁸ A. Lesky, *Historia de la literatura griega*, Gredos, Madrid, 1968, p. 125.

²⁹ Un resum de la qüestió en A. Pérez Jiménez i A. Martínez Díez, *Hesíodo. Obras y Fragmentos*, Madrid, Gredos, 1978, pp. 127-129. Sobre bibliografia específica, vegeu J. S. Clay, *Works and Days: Tracing the Path to Arete*, en *Brill's Companion to Hesiod*, p. 77; especialment W. J. Verdenius, «A hopeless line in Hesiod: *Works and days* 96», *Mnemosyne* IV 25 (1972), pp. 225-31.

³⁰ Sobre la relació entre l'èpica d'Hesíode i el gènere de la faula, cf. R. Hunter, *Hesiodic Voices in the ancient Reception of Hesiod's Works and Days*, Cambridge University Press, 2014, pp. 227-281, en especial el present passatge pp. 246-248.

³¹ Dues versions pràcticament iguals a aquesta faula són atribuïdes a Isop en l'edició de Chambry amb el número 123, en la més actual edició de Perry amb el número 312. Els temes i motius que tracten són pràcticament iguals, així com la forma.

ment influenciada per la literatura dels LXX³². Babri hi explicitava que Zeus havia reunit en el *πίθος*, no tots els mals segons la tradició hesiòdica, sinó tots els béns, i que la curiositat de l'ésser humà (en cap moment s'hi esmenta Pandora, només *l'ἀκρατῆς ἄνθρωπος*) va fer obrir la tapa, de manera que els béns volaren cap al cel i es perderen per als homes, als qui només queda *l'ἐλπίς*.

Ζεὺς ἐν *πίθῳ* τὰ χρηστὰ πάντα συλλέξας / ἔθηκεν αὐτὸν πομάσας παρ' ἀνθρώπων /
ὁ δ' ἀκρατῆς ἄνθρωπος εἰδέναί σπεύδων / τί πότε ἦν ἐν αὐτῷ, καὶ τὸ πῶμα κινήσας, /
διῆκ' ἀπελθεῖν αὐτὰ πρὸς θεῶν οἴκους· (5) / κάκει πέτεσθαι τῆς τε γῆς ἄνω φεύγειν./
μόνη δ' ἔμεινεν ἐλπίς, ἣν κατεῖληφει / τεθὲν τὸ πῶμα· τοιγὰρ ἐλπίς ἀνθρώποις /
μόνη σύνεστι, τῶν πεφευγῶτων ἡμᾶς / ἀγαθῶν ἕκαστον ἐγγυωμένη δώσειν³³. (10)

Per la seua part, un epigrama de Macedoni Cònsol, poeta bizantí del segle VI dC, ens ofereix el motiu del *πίθος* amb les pinzellades còmiques pròpies del gènere (*Anth. Graeca* III 92). Del poema hom dedueix que la gerra estava plena de béns, talment com a la faula de Babri, i no de mals com en el relat d'Hesíode. En aquest passatge sí que és present Pandora, a la qual s'exculpa del fet que els béns marxaren al cel, atès que la causa és que aquests béns mateixos estaven proveïts d'ales. Als últims dos versos s'afegeix un nou element de tendència misògina, l'envelliment i la pèrdua d'encant de Pandora, un mal que se suma a la manca dels béns desapareguts de la gerra.

Πανδώρας ὀρόων γελῶ *πίθον* οὐδὲ γυναῖκα / μέφομαι, ἀλλ' αὐτῶν τὰ περὰ
τῶν ἀγαθῶν. / ὣς γὰρ ἐπ' Οὐλύμπιοι μετὰ χθονὸς ἦθεα πάσης / πατῶνται, πίπτειν
καὶ κατὰ γῆν ὄφελον. / ἢ δὲ γυνὴ μετὰ πῶμα κατοχρήσασα παρειὰς / ὤλεσεν
ἀγλαΐην, ὧν ἔφερον, χαρίτων. / ἀμφοτέρων δ' ἤμαρτεν ὁ νῦν βίος, ὅτι καὶ αὐτὴν
/ γηράσκουσιν ἔχει καὶ *πίθος* οὐδὲν ἔχει³⁴.

³² C. García Gual, P. Bâdenas de la Peña, J. López Facal, *Fábulas de Esopo. Vida de Esopo. Fábulas de Babri*, Gredos, Madrid, 1985, pp. 293-294.

³³ (Ed. Perry, 1965). *Zeus va reunir en una gerra tots els béns / i després de posar-hi un tapa la deixà a l'abast de l'home. / L'home incontrolable, encuriosit pel / que hi havia dins i removent també la tapa / deixà que els béns marxaren a les llars dels déus, / i hi volaren i fugiren dalt des de la terra. / Només hi romangué l'esperança, que retingué / la tapa una volta posada. Per això amb els homes / només queda l'esperança, que dels que se'ns escaparen, / cadascú dels bens promet donar-nos.*

³⁴ (A.P. 10. 71). *Quan veig la gerra de Pandora, ric i la dona / no censure, sinó les ales dels béns mateixos. / Quan voleien sobre l'Olimp més enllà de les morades del món sencer, / tant de bo caigueren sobre la terra./ Però la dona, rere la tapa,*

En l'últim gran poema èpic de l'Antiguitat, *les Dionisíiques* de Noni, trobem també una referència al motiu del *πίθος* i a Pandora (VII 56-59), la qual defineix com un dolç mal. La considera culpable dels mals així com a Prometeu per haver furtat el foc a Zeus.

Οὐράνιον γάρ / οὐκ ὄφελέν ποτε κείνο *πίθου* κρήδεμνον ἀνοΐζει / ἀνδράσι
Πανδώρα γλυκερόν κακόν³⁵.

El motiu del *πίθος* recull la tradició folklòrica del tabú i, més concretament, la dels receptacles que no poden pas ser oberts, dels quals coneixem diversos exemples en la literatura grecoromana. Primer, l'*ἄσκός*, l'ordre que apareix en la coneguda aventura de l'*Odissea* (*Od.* X 19-55), on Èol tanca tots els vents perquè no impedisquen a Odisseu i als seus companys el retorn a Ítaca. Quan albiren l'illa pàtria, l'heroi Odisseu s'adorm extenuat per l'esforç; aleshores els mariners, duts per la curiositat i la gelosia, deslliuen l'ordre i, tot d'una, escampen tots els vents que els allunyen de la pàtria i els retornen a l'illa d'Èol. La manca de detalls concrets i l'absència d'instruccions que el déu hauria d'haver donat en relació a l'ordre han conduït a interpretar també que aquesta història constitueix una reelaboració d'un motiu tradicional més complet i explícit³⁶, tal i com hem comentat adés sobre el passatge hesiòdic del *πίθος*.

El segon objecte relacionat amb el *πίθος* és la *pyxis Proserpinae*. El trobem ja a la literatura llatina i, concretament, al conegut conte de Eros i Psique que ens ofereix Apuleu a manera de digressió narrativa en *L'ase d'or* (IV 28- VI 24, especialment VI 19-21). En una de les proves a què la deessa Venus sotmet la bella Psique, aquesta ha de baixar a l'Hades amb una *pyxis* i demanar a Prosèrpina que hi pose dins una part de la seua bellesa, ja que la de Venus s'ha esgotada. En una trepidant aventura de *κατάβασις*, Psique penetra en la morada de Prosèrpina i li demana que ompliga la caixa. Omplida aquesta, Psique havia de seguir les instruccions que li havien sigut donades perquè de cap mane-

---

empal·lidides les seues galtes, / ha perdut la distinció dels encants que tenia. / Ambdues pèrdues pateix la vida d'ara, / car té aquella envellida i la gerra res en té.
³⁵ (Ed. Keydell, 1959) *Aquella celeste / coberta mai no hauria hagut d'obrir / Pandora, per als homes dolç mal.*

³⁶ A. Heubeck i A. Hoekstra, *A commentary on Homer's Odyssey*, Oxford, 1989, vol. II, pág. 44.

ra l'obris, ja que seria motiu de desgràcies. En efecte, sense poder vèncer la seua curiositat i el desig de posseir aquella bellesa immortal, Psique obri la caixa prohibida però a dins no hi trobà cap bellesa immortal, ans al contrari una sopor infernal que la deixà letàrgica a terra.

En la narració d'Apuleu, de manera diferent a la d'Hesíode, hi ha una descripció acurada dels detalls de la història i de les instruccions que ha de seguir la jove Psique, així com dels advertiments d'allò que ha d'evitar perquè li és prohibit. Es tracta, no cal dir-ho, d'una narració molt més moderna que l'hesiòdica del *πίθος* o l'homèrica de l'*ἄσκός*, inserida com a digressió en el gènere aventurer de la novel·la.

3.3. LES REFERÈNCIES I TRADUCCIONS LLATINES DE *πίθος*

La constatada tradició del motiu del *πίθος* de Pandora en la literatura grega es veu escurçada molt significativament en la literatura romana ja que només conservem al·lusions molt escasses i en autors menors³⁷.

El polígraf Higi recull el motiu de la creació de la primera dona en una de les seues faules³⁸ en què interpreta el significat del seu nom, Pandora, quan l'associa al fet que els déus li feren regals; fa esment, a més, que la lliuren en matrimoni a Epimeteu i que de tots dos nasqué Pirra. De la mateixa manera, en l'obra titulada *Astronomia*³⁹ afirma amb ironia que Pandora va ser el regal que Zeus li tornà a Prometeu per haver-li furtat el foc.

Per la seua banda, Plini el vell en la seua obra *Història Natural*⁴⁰ comenta, com fa Pausànias (I 24 7), que a la base de l'estàtua cri-

³⁷ Això malgrat la constatable influència d'Hesíode en la literatura romana. Vegeu G. Rosati, *The Latin reception of Hesiod*, en *Brill's Companion to Hesiod*, pp. 343-374.

³⁸ *Prometheus Iapeti filius primus homines ex luto finxit. postea Vulcanus Iouis iussu ex luto mulieris effigiem fecit, cui Minerva animam dedit, ceterique dii alius aliud donum dederunt; ob id Pandoram nominarunt. Ea data in coniugium Epimetheo fratri; inde nata est Pyrrha, quae mortalis dicitur prima esse creata* (CXLI, ed. Le Boeuffe, 1983).

³⁹ *Pro quo Iuppiter facto mortalibus parem gratiam referens, mulierem tradidit his, quam a Vulcano factam deorum uoluntas omni munere donauit; itaque Pandora est appellata. Prometheus autem in monte Scythiae nomine Caucaso ferrea catena uinxit; quem adligatum ad triginta milia annorum Aeschylus tragoediarum scriptor dicit* (II 15, ed. Rose, 1933).

⁴⁰ *In basi autem quod caelatum est, Πανδώρας γένεσιν appellant: dii sunt nascenti ... s xx numero* (XXXVI 54, ed. Mayhoff).

selefantina que Fidias realitzà d'Atena estava cisellat el motiu del naixement de Pandora, al qual es refereix curiosament en grec i no pas en llatí, fet que palesa la pràcticament nul·la tradició d'aquest motiu en la cultura llatina.

Pomponi Porfiri, autor del segle III dC, en el seu *Comentari als poemes d'Horaci*⁴¹, fa una clara al·lusió al motiu del πῖθος. Aquesta és, fins on sabem, la primera i única referència en un autor romà:

*Hesiodus ait, cum ignis e caelo furto Promethei subductus esset, Pandoram inmissam terris poenae causa[m]. Nam per eam mulierem patefacto **dolio** erupisse omnium pestium genera, quibus homines laborarent (Comm. I 3. 29, ed. Holder, 1894).*

Aquest passatge recrea els motius hesiòdics del mite i ens hi ofereix l'única traducció al llatí del πῖθος de Pandora que ens és coneguda de l'època romana. El terme *dolium* constitueix una traducció acurada del grec πῖθος, atesa la significació i referents d'ambdós termes en cadascuna de les seues llengües.⁴²

Finalment, en una passatge de Fulgenci, autor que visqué entre els segles IV i V dC, i que va escriure l'obra *Mitologies*, hom fa un a nova referència a Pandora en què apareix Prometeu, no Hefest, com el seu creador i hom explica que l'origen del seu nom rau en ser un obsequi per a tots, un regal universal, una mena d'ànima general, una interpretació alternativa, per tant a la que ofereix Higí. No hi trobem, però, cap referència al *dolium*.

Denique [Prometheus] Pandoram dicitur formasse. Pandora enim graece dicitur omnium munus, quod anima omnium sit munus generale... ibidem (52.89) Pandora enim universale munus dicitur (Fulg. 46. 82, ed. Helm).⁴³

---

⁴¹ *Audax Iapeti genus / Ignem fraude mala gentibus intulit / Post ignem aetheria domo / Subductum macies et nova febrium (30) / Terris incubuit cohors (Hor. C. I 3, 29, ed. Wickham, 1901[1986]): Audaç l'estirp de Iàpet / el foc amb mal frau portà a les gents. / Després del foc a l'etèria morada sostret, / la magror i una nova cohort de febres a la terra habità.*

⁴² Daremberg-Saglio, *Le Dictionnaire ...*, tom. II, vol. I, pp. 332-333.

⁴³ *Fabii Panciadis Fulgentii V.C. Opera*, Recensuit R. Helm, addenda adiecit J. Préaux, Teubner, Stuttgart, 1898.

Per a l'Edat Mitjana no coneixem cap al·lusió al motiu del $\pi\acute{\iota}\theta\omicron\varsigma$, tot i que diversos testimonis esmenten la figura de Pandora i alguns en fan reflexions del mite o del nom⁴⁴.

No serà fins al Renaixement que trobarem traduccions de les obres d'Hesíode al llatí i més al·lusions en llengua llatina al $\pi\acute{\iota}\theta\omicron\varsigma$, totes elles testimoniades del nou interès de l'època per la cultura grega.

La primera traducció al llatí de *Treballs i dies* de què tenim constància està datada en l'any 1473, a càrrec de Nicolaus Valla, i va ser reeditada en diverses ocasions al llarg del segle XV. El text dels versos corresponents a l'episodi de la gerra són els següents:

*Sed tegmen ab urna / Dum Pandora levat totum exiliere per orbem / Curarum infestae efficies. Spes sola remansit / Intus et e labris ima sub parte resedit.*⁴⁵

El terme llatí emprat per Nicolaus per a traduir $\pi\acute{\iota}\theta\omicron\varsigma$ és *urna*, una traducció que també feren servir altres autors romans per a $\pi\acute{\iota}\theta\omicron\varsigma$ en versions llatines d'altres mites grecs⁴⁶.

El terme *urna* manté una manifesta semblança amb $\pi\acute{\iota}\theta\omicron\varsigma$ pel fet que és un recipient emprat per a contenir líquids. L'*urna* sol estar associada al transport de l'aigua (Juv. I 164) i sembla tenir una grandària més reduïda que el $\pi\acute{\iota}\theta\omicron\varsigma$ de l'època homèrica, ja que podia servir també de recipient on dipositar els vots i, com a mesura, equivalia a uns 13 litres⁴⁷. Pot ser, per tant, un sinònim escaient de *dolium* i una traducció de $\pi\acute{\iota}\theta\omicron\varsigma$.

En l'any 1481 es va publicar la traducció al llatí que Cristoforo Persona va fer de l'obra grega *Κατὰ Κέλσου* escrita pel pare de l'església Orígenes. En el llibre II (38) Orígenes cita textualment els versos de *Treballs i dies* en què hom narra l'episodi de Pandora. Per la seua part, en la seua versió al llatí, C. Persona també recull aquests versos i amb ells la traducció de $\pi\acute{\iota}\theta\omicron\varsigma$ pel terme llatí *do-*

⁴⁴ D. Panofsky i E. Panofsky, *Pandora's Box*, pp. 10-13.

⁴⁵ *Hesiodi Ascreae poetae opera et dies Georgicon liber: Nicolai de Valle e graeco converso*, Bernardinus Venetus, Venècia, 1473, p. a ii [p. 6 línia 23 del pdf], Repositorio documental Gredos, Universidad de Salamanca (<<http://hdl.handle.net/10366/122399>>, web consultat 20-5-2015).

⁴⁶ A tall d'exemple, es tradueix al llatí per *urna* (Sen. *Her. F.* 757) el $\pi\acute{\iota}\theta\omicron\varsigma$ sense fons que havien d'omplir eternament les Danaïdes a l'Hades com a càstig etern (Luc. *Herm.* 61).

⁴⁷ Daremberg-Saglio, *Le Dictionaire...*, IV 2, p. 604.

lium, el mateix vocable que havia fet servir segles abans Pomponi Porfiri, segons hem constatat adés.

*Paravit Iovis consiliis gravitonantis, vocemque imposuit deorum pre-
co, nominavitque mulierem hanc Pandoram quia omnes coelestia
domata habentes donum donarunt detrimentum viris inventoribus.
ridiculum inde quod de **dolio** dicit quod olim viverent in terra ho-
minum tribus sine malis et sine gravi labore et gravioribus morbis
quae parce mortalibus dederant. Sed femina manibus magnum **do-
lii** operculum auferens diffudit hominibus et partita est curas malas.
Sola autem ibi spes in tutissimis domibus intus relicta est sub **dolii**
labris nec extra evolavit prius namque imposuit operculum dolio.*⁴⁸

Per la seua part, Erasme de Rotterdam, en *Adagiorum chiliades tres*, l'*editio princeps* de la qual data del 1508, al·ludeix en dues ocasions a l'episodi del *πίθος* de Pandora sense citar-hi explícitament cap text d'Hesíode. En la primera al·lusió ho fa per a explicar l'*adagi Hostium munera non munera*:

*Ita ut fuit **pyxis** illa fallax, per Pandoram a Iove Prometheo missa*⁴⁹.

Hi trobem per primera vegada la sorprenent traducció de *πίθος* amb el terme *pyxis*, en lloc de *dolium* o *urna*; a més, hi ha la sorprenent reelaboració que és Pandora qui va baixar la caixa des de l'Olimp per a donar-li-la a Prometeu, i no pas al seu germà Epimeteu.

En la segona ocasió, Erasme, a manera d'explicació el proverbi *Malo accepto stultus sapit*, fa l'exposició del següent passatge:

*Hanc [Pandoram] igitur, omnibus formae, cultus, ingenii, liguaeque
dotibus cumulatam, Jupiter cum **pyxide** pulcherrima quidem illa,
sed intus omne calamitatum genus occultente, ad Prometheum mit-
tit. Is, recusato munere, fratrem admonet, ut si quid muneris sese
absente mitteretur, ne recipieret. Redit Pandora, persuasoque Epi-
methoe, **pyxidem** donat. Eam simul ac aperuisset, evolantibusque
morbis sensisset Jovis ἄδωρα δῶρα, sero nimirum sapere coepit*⁵⁰.

⁴⁸ Llibre IV, foli 119 (Repositorio documental Gredos, Universidad de Salamanca <<http://hdl.handle.net/10366/125119>>, web consultat el 20-5-2015).

⁴⁹ *Desiderii Erasmi Roterodami Opera Omnia*, Joannes Clericus ed., Tomvs II, Georg Olms Verlag, Hildesheim-Zürich-New York, 2001, p. 125.

⁵⁰ *Desiderii Erasmi Roterodami Opera Omnia*, Tomvs II, p. 39.

En aquest segona ocasió Erasme, a més de mantenir la traducció de *pyxis*, afegeix més elements a la història i els explica de manera explícita, reelaborant amb detalls narratius la indeterminació de la versió original d'Hesíode. Pandora, a la qual els déus han concedit els seus dons, és enviada en primera instància a Prometeu amb una caixa plena de mals. Tot seguit, en ser rebutjada per aquell, torna ara davant Epimeteu, que l'accepta de bon grat, menystenint els advertiments del seu germà, i així obri la caixa⁵¹ de la qual eixen tot de mals. Molt sorprenent, a més, resulta el fet que no hi haja cap referència a l'ἔλπις i a la seua permanència a dins, sobretot quan sí l'esmenta en el proverbi intitulat *Aegroto dum anima est, spes est*:

*Eodem pertinet fabula de Pandorae pyxide in cuius summo labro sola spes haeserit, reliquis omnibus morbis evolantibus.*⁵²

És difícil establir cap semblança semàntica entre πίθος i *pyxis*, més enllà que tots dos constitueixen pròpiament receptacles contenidors. En llatí clàssic el terme grec llatinitzat *pyxis* denota una caixa petita on es duïen les medicines (Sen. *Ep.* 95.18) o verins (Cic. *Cael.* 61) i no pas un gerra gran.

A. S. Gow⁵³ va ser el primer a proposar que Erasme havia introduït aquesta traducció per la semblança entre aquesta història i la de la caixa de Prosèrpina en el descens de Psique a l'infern, que dalt ja hem comentat. Val a dir que Erasme no estava traduint el text, sinó reelaborant-lo amb molta llibertat, i que potser buscava un terme més atractiu a la seua reelaboració moderna del mite. Sens dubte una narració moderna i detallada era la història de la *pyxis Proserpinae* d'Apuleu, molt més propera al gust d'un humanista, i el terme *pyxis* oferia també una versió més hel·lenitzada. Tots aquests elements pogueren influir en l'elecció d'un terme que semànticament ens resulta sorprenent.

En una edició de 1542, que també recull la traducció de Niclaus Valla abans esmentada, ens ha arribat el text bilingüe de

⁵¹ Com assenyala el llibre de D. Panofsky i E. Panofsky (*Pandora's Box*, p. 16) aquesta versió va fer que diversos autors i artistes entre el segle XVI i XIX pintaren Epimeteu, en lloc de Pandora, obrint la caixa. El text no explicita si va ser un o altre qui o va fer.

⁵² *Desiderii Erasmi Roterodami Opera Omnia*, Tomus II, p. 526-527.

⁵³ A. S. Gow, *Essays and Studies presented to W. Ridgeway*, Cambridge 1913, p. 99.

Treballs i dies amb un curiosa innovació, ja que s'hi tradueix *πίθος* per *vas*, també per *dolium*, i es fa servir *pyxis* per a traduir *δόμος*, quan no hi ha cap afinitat semàntica entre aquests dos termes; probablement per trencar la metàfora de l'original:

*Sed mulier manibus vasis magnum operculum dimovens / Dispersit, hominibus autem machinata est curas graves. / Sola vero illic spes infracta in pyxide / Intus mansit, dolii sub labris, neque foras / Evolavit. Prius enim iniecit operculum dolii, / Aegiochi consilio Iovis nubicogae.*⁵⁴

El terme *vas* denota generalment un contenidor de líquids i podia ser un utensili de cuina (Ulp. *Dig.* 34.2.19.12), però també s'aplicava a altres usos, com ara una bresca, ara un orinal o un sarcòfag (*vas disomum*, *CIL* 9. 1729). En una passatge de *Rudens* de Plaute (vv. 986 ss.), el *vas* es el contenidor en què transportava una jove els seus *crepundia*, objectes de reconeixement, una mena de caixa o maleta. La flexibilitat semàntica del terme *vas* permetia, per tant, fer-lo servir com a sinònim de *dolium*, i potsers també de *pyxis*. En qualsevol cas aquesta traducció palesa, si més no, la sinonímia, ni que fos parcial, que sentia el traductor entre els tres termes.

Una altra de les referències humanistes al mite de Pandora és la de Lilius Giraldus de Ferrara en la seu obra *Historiarum Deorum Syntagma* que va ser publicada per primer cop en l'any 1548, després dels adagis de Erasme que ell mateix esmenta. El text segueix fidelment els canvis que presenta la narració d'Erasme així com el lèxic, *pyxis*, emprat sempre, sense cap alternativa en les diverses aparicions del terme *πίθος*, i demostra així el seguidisme de les innovacions erasmianes:

*Haec (pandora) a Jove in terram demissa fingitur ut homines falleret et deciperet [...] hanc igitur [...] Jupiter cum pyxide pulcherrima illa quidem sed intus omne calamitatum genus abscondente ad Prometheum misit.*⁵⁵

⁵⁴ Hesiodi Ascræi ... operaque quidem extant omnia graece cum interpretatione latina... adiectis ... Genealogiae deorum a Pylades Briaxiano ... Libris V, Basilea, Johannes Oporin 1542/44, Fondo antiguo, Uni. de Sevilla, <http://fama.us.es/record=b1575779~S5*spi#>, web consultat 20-5-2015), (*Opera et dies*, p. 9 [pdf. p. 27]).

⁵⁵ *De deis Gentium varia & multiplex Historia...Lilio Gregorio Gyraldo Ferrariensi auctore*, Oporinus, Basilea, 1560, XIII 10 (p. 401). Universitätsbibliothek Heidelberg (<<http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/giraldi1560/0575>>, web consultat 20-5-15).

En canvi en altra traducció de Iohannes Frisius publicada en 1562 apareix només el terme *dolium*:

*Sed mulier manibus **dolii** magnum operculum cum abstulisset / Efdfudit hominibus vero machinata est curas difficiles/ Sola vero illic spes in infractis domibus/ Intus mansit dolii sub labris, neque foras/ Evolavit, prius enim superiniecit operculum **dolii**.*⁵⁶

En una versió llatina publicada en 1603 apareix el terme *vas* combinat amb *dolium* sense cap rastre de la traducció erasmiana.

*Sed mulier manibus **vasis** magnum operculum dimovens / Dispersit, hominibus autem machinata est curas graves. / Sola vero illic spes in infracta **domo** / Intus mansit, **dolii** sub labris, neque foras Evolavit. Prius enim iniecit operculum **dolii**, / Aegiochi consilio Iovis nubicogae.*⁵⁷

Fora quina fora la raó del canvi i, malgrat que alguns altres autors continuaven reflectint en les seues traduccions el terme *dolium* o *vas*, així Carolus Figulus en el XVI⁵⁸ i I. Graevius en el segle XVII⁵⁹, es va acabar imposant en les traduccions a les altres

⁵⁶ *Hesiodi Ascraei poema inscriptum ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙΑ...adiecta est etiam recens Latina interpretatio Ioannis Frisii, qua verbum verbo quam propriissime redditur, Tiguri apud Christoph. Froschouerum, 1562, pp. 131-2 (Zentralbibliothek Zürich, <<http://dx.doi.org/10.3931/e-rara-1926>>).*

⁵⁷ *Hesiodi Ascraei quae extant omnia Graecè, cum interpretatione Latina ... accessit ... Hercules Scutum ... Ioanne Ramo conversum, Ex officina Platiniana Raphaelengis, Leiden, 1603, p. 33 (Bayerische StaatsBibliothekdigital: web consultat 20-5-15: (<<http://www.mdz-nbn-resolving.de/urn/resolver.pl?urn=nbn:de:bvb:12-bsb10150273-1>>).*

⁵⁸ *At mulier magnum **dolii** operculum manibus abstrahens / Dissipavit, machinata est autem hominibus acerbos luctus. / Sola autem ibi Spes in domo infragili / Intus mansit, sub labris **dolii**, neque foras / Evolavit. Prius enim objecit vasi operculum, / Consilio Jovis Ægiochi, nubium authoris. (Hesiodi Ascraei Opera et Dies, interprete Carolo Figulo, Coloniae in officina Nicolai Bastoniensis, 1540, p. B iii, Bayerische StaatsBibliothek, <http://daten.digital-sammlungen.de/bsb00014501/image_1>, web consultat 20-05-15).*

⁵⁹ *Sed mulier manibus **vasis** magnum operculum cum dimovisset / Dispersit, hominibus autem immisit curas graves./ Sola vero illic Spes infracta in domo / Intus mansit, **dolii** sub labris, neque foras / Evolavit. Prius enim iniecit operculum dolii, / Ægiochi consilio Jovis nubes cogentis. (Hesiodi Ascraei quae exstant. Ex recensione Johannis Gerogii Graevii, Amstelodami apud Danielelem Elzevirium, 1667, p. A5 (<<http://pi.lib.uchicago.edu/1001/cat/bib/1201918>>, web consultat 20-5-15).*

llengües el terme «caixa» que esdevindria el referent del motiu, potser per la popularitat de les obres d'Erasme i també per l'ajuda de les representacions gràfiques. Hui en dia, fora de les acurades traduccions dels especialistes, s'ha imposat de manera definitiva el terme de la traducció erasmiana «caixa de Pandora».

4. Conclusió

Els motius de la creació de la dona i del receptacle contenidor de mals que es remunten, si més no, a la tradició oriental del segle mil·lenni aC, van transitar amb la forma hesiòdica de Pandora i el $\pi\acute{\iota}\theta\omicron\varsigma$ per les llengües grega i llatina en una procés de contínua reelaboració. Les diverses traduccions llatines dels humanistes i les seues reelaboracions canviaren ostensiblement la forma del mite, modernitzant-lo i adaptant-lo a les particularitats del moment. De les traduccions conegudes del terme $\pi\acute{\iota}\theta\omicron\varsigma$, la menys acurada, no sempre seguida pels altres traductors, va esdevenir la més popular i va canviar la concepció del mite i les seues representacions gràfiques, fins al punt d'esdevenir la denominació genèrica.

PÉREZ ASENSIO, Jordi, «Tradicció, traducció i interpretació en el mite hesiòdic de Pandora i la «caixa»», *SPhV* 17 (2015), pp. 217-234.

RESUM

El mite hesiòdic de Pandora, deutor de la tradició mitològica oriental, desenvolupa narrativament el tòpic folklòric del tabú amb el motiu concret del $\pi\acute{\iota}\theta\omicron\varsigma$. Ja des de l'Antiguitat, el mite generarà diversos problemes d'interpretació i tingué reelaboracions innovadores. Tot i el ressò de les obres d'Hesíode en la literatura i religió romanes, no fou fins a l'Humanisme que aquestes es traduïren al llatí. Tant en aquestes versions com en els comentaris o al·lusions que hi feren, els humanistes empraren diferents termes llatins per a $\pi\acute{\iota}\theta\omicron\varsigma$, com ara *dolium*, *urna* o *vas*; tanmateix, el menys acurat de tots ells, *pyxis*, potser procedent del conte d'Eros i Psique d'Apuleu, fou emprat per Erasme quan reelaborà la versió hesiòdica en un comentari. *Pyxis* va esdevenir el terme adoptat en la majoria de traduccions modernes fins al punt de condicionar la història i les seues representacions gràfiques.

PARAULES CLAU: Caixa de Pandora, Hesíode, pythos, pyxis.

ABSTRACT

The myth of Pandora's *πίθος* that Hesiod introduced in *Works and Days* follows the Near East mythological tradition and develop folkloric motifs like Taboo as well as closed containers that should not be opened. From late Antiquity, some controversial interpretations were generated about the myth, particularly about the name of Pandora and the real meaning of *ἐλπίς*. Although Latin literature and religion echo Hesiod's works, these were translated into Latin only by Humanists. In these translations, as well as in commentaries or versions of the myth, some Latin words like *dolium*, *urna* or *vas* were used for the Greek *πίθος* («jar»); however, the less accurate of them, *pyxis* («box»), used by Erasmus in his innovative version of the myth, happened to be the most followed by modern translators and painters, and therefore it changed our perception of the myth.

KEYWORDS: Pandoras' box, Hesiod, pythos, pyxis.